

BRUTOPIA

PASCAL VERBEKEN BIJ DE BEZIGE BIJ

Arm Wallonië
Grand Central Belge
Duistere wegen
Tranzyt Antwerpia
Miavoye

Pascal Verbeken

Brutopia

De dromen van Brussel

2019

DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een projectsubsidie
van het Vlaams Fonds voor de Letteren

Copyright © 2019 Pascal Verbeke
Omslagontwerp Dooreman
Omslagillustratie Dolf Kruger/Nederlands Fotomuseum
Foto achterzijde omslag fotograaf onbekend
Foto auteur Michiel Hendryckx
Vormgeving binnenwerk Perfect Service, Schoonhoven
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 031 4430 6
NUR 320

debezigebij.nl

Voor Walt

Gij die gezien hebt dat
Brussel,
België,
Europa,
DE WERELD
een oerwoud is
gij peinst dat het
DE NIEUWE WERELD
is die afkomt.

Louis Paul Boon, *Brussel een oerwoud*

Inhoud

	<i>Voorwoord van Sint-Michaël, beschermengel van Brussel</i>	13
1	Een spook waart door Europa	19
2	Vooruitgang in dienst van de Levensblijheid	45
3	De bastaard van Europa	73
4	In de Apenhoofdstad	107
5	Een modelstad voor de Nieuwe Mens	141
6	Van de blokfluit en de duivel	167
7	De man die de wereld in een kaartenbak wilde stoppen	203
8	Vive la sociale!	233
9	Een roerig bos	265
10	De mensen van Spoorlijn o	295
	<i>Een uitgeleide van Sint-Michaël</i>	329
	<i>Dankwoord</i>	331
	<i>Beknopte bibliografie</i>	333

De 19 gemeenten van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

*Voorwoord van Sint-Michaël,
beschermengel van Brussel*

Goedgunstige lezer,

Ik ben Michaël. Sinds 1455 sta ik, glanzend in bladgoud, op de toren van het stadhuis aan de Grote Markt om de Brusselaars te beschermen tegen rampspoed. Het is een baan als een andere. Soms een zegen, soms een vloek. Daar ga ik u verder niet mee vervelen.

De schrijver van dit boek heeft me verzocht om dit voorwoord. Daar had ik aanvankelijk weinig zin in. Het heft van een zwaard ligt me beter in de hand dan de pen. Maar toen begon hij me om te praten.

‘Uw ogen zien alles,’ begon hij. ‘Dag en nacht.’

Dat is waar. Ik registreer met een uiterste nauwgezetheid, zonder rangschikking in dingen en gebeurtenissen. In de winter zie ik de eerste ijsbloemen verschijnen op de zolderruiten in Anderlecht-Kuregem, in de lente zie ik de laatste druppels smeltwater wegspoelen in een goot van Woluwe. Ik zie de spriet gras tussen de kasseien van een kade waar niemand meer komt, ik zie het weggegooide metroticket dat opwaait door een voorbijrijdende taxi. Ik zie het laatste restje bloed in een heroïnespuit, weggegooid achter een elektriciteitscabine. Ik zie het geblonken tafelzilver van de Club des Nobles glanzen in verwachting van een Europees banket, en tegelijkertijd zie ik families uit verre landen in de laadbak van vrachtwagens de westelijke voorsteden binnenrijden. Dit alles kan ik zien vanop mijn

toren. Ik hoef er geen moeite voor te doen. Het is een gave.

Vooraf in de periode na de Tweede Wereldoorlog wemelde het vaak voor mijn ogen, zo duizelingwekkend snel veranderde de stad dat ik bijna van mijn spits tuimelde. Brussel werd in betrekkelijk korte tijd een lappendeken van ongeveer honderdtachtig nationaliteiten. Een centrifuge van globalisering.

Brussel is niet één stad, ze is vele steden, en daarom zo ongrijpbaar, zelfs voor Brusselaars. Stap één metrohalte verder uit, wandel een hoek om, en je komt in een andere wereld, in een andere tijd, in een ander taalgebied. Dat wringt en wrijft. In Brussel voel je je makkelijker verloren dan geborgen. Maar toch zijn bevolkingsgroepen elkaar hier nog nooit met mitrailleurs te lijf gegaan. Van alle mirakels die in deze stad gebeurden, is dát misschien wel het meest bijzondere.

‘En je hoort alles,’ ging hij verder.

Ook dat kan ik niet ontkennen. Geen snik van een nieuwgeborene in de Marollen, geen zucht van een grijsaard in Sint-Gillis, zelfs geen plof van een neervallende eikel in het Warandepark is mij ooit ontgaan. Maar wat me het meest treft, is de weerzin tegen deze stad die ik overal hoor. Haar status wekt alom ergernis en jaloezie. Want Brussel is al eeuwenlang een hoofdstad. Van het hertogdom Brabant. Van de Verenigde Nederlanden. Van de Spaanse Nederlanden. Van de Oostenrijkse Nederlanden. Van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Van het Koninkrijk België. Van Europa.

Bruxellofobie noem ik het gevoel van angst en afkeer. Het gaat ver en houdt niet op. In het verdeelde België zijn Vlamingen en Walen zelfs broederlijk verenigd in hun aversie tegen Brussel, de stad die bizar genoeg het land bijeenhoudt wegens haar onsplitsbaarheid. In de landen van de Europese Unie roept Brussel al langer doembeelden op van doorgeslagen bureaucratie en regelneverij. Mag de kromming van een komkommer bij wet hoogstens acht millimeter per tien strekkende centimeter

zijn? *Brussel!* Donald Trump, die overigens nooit meer van de stad zag dan het vliegveld van Melsbroek, het hoofdkwartier van de NAVO en het interieur van een luxehotel aan de Louizalaan, typeerde Brussel als *a hellhole*.

Brussel, de stad met het grote hart voor aangespoelden, is zelf een wees.

En toch was dit zo verwenste hellegat vaak een broedplaats van utopieën in het domein van politiek, maatschappij, kunsten, stadsontwikkeling en religie. Alsof hier een raadselachtige energie in de lucht hangt die het licht feller maakt en de geesten doet gisten. Sommige Grote Plannen hebben Brussel en zelfs de wereld veranderd, andere zag ik jammerlijk stukslaan op de straatstenen. Telkens was ik vanop de eerste rij getuige van hun vlucht en niet zelden van hun val.

Tal van Europese bannelingen begonnen in Brussel een nieuw leven: anarchisten, utopisch socialisten, revolutionairen, *communards* en verloren kunstenaarszielen. De stad was hun vrijplaats, tot en met vandaag. Als wederdienst herschiepen ze haar in een brandpunt van de internationale politieke en artistieke avant-garde. Denk aan Karl Marx, die kwam als asielzoeker toen zijn revolutionaire ideeën in Duitsland en Frankrijk te gevaarlijk bevonden werden. Hier schreef hij *Het communistisch manifest*. Of Charles Baudelaire, de zwarte dichtersprins voor wie Brussel de redding was. Toch heeft nooit iemand hatelijker gefulmineerd tegen deze stad. Als Trump de oneliners uit zijn anti-Brusselse schotsschriften kende, zou hij ze met plezier rondtweeten, de hele dag door.

Brussel bracht ook zelf tal van wereldverbeteraars voort. Neem Marx' tijdgenoot Joseph Charlier, die liep diep in zijn jas gedoken door de pestilente straten van Onze-Lieve-Vrouwer-Sneeuw, nadenkend over de invoering van een onvoorwaardelijk basisinkomen. Met revolutionaire ideeën over inkomensherverdeling wilde hij de armoede in de wereld uitroeien.

Brussel was zijn proeftuin. Charlier was bij leven al vergeten, maar zijn ideeën worden steeds meer bestudeerd en uitgetest. Want uiterekend in Brussel is aan het begin van de eenentwintigste eeuw de sociale onderwereld van Marx terug: één op de drie Brusselaars leeft in armoede, één op de drie kinderen groeit op in een gezin zonder inkomen uit arbeid. Meer dan duizend kinderen lopen overdag op straat omdat er geen plaats in een klas is. Van alle Europese hoofdsteden heeft Brussel één van de hoogste percentages werklozen. En tegelijk is Brussel de derde rijkste regio van Europa. In weinig Europese steden botsten extremen harder dan hier.

Ook Paul Otlet onderging het lot van de pionier die met een revolutionaire vinding te vroeg op het toneel verscheen. Hij wilde alle gedrukte kennis ter wereld ontsluiten met miljoenen naar elkaar verwijzende steekkaarten. Een Google avant la lettre in dienst van de wereldvrede. Hij stierf onbegrepen aan het eind van de Tweede Wereldoorlog.

Nauwelijks honderd meter voorbij de Verbondsstraat/Rue de l'Alliance, waar Marx woonde, beginnen de torens van de Europese wijk. Ik zie ze oprijzen achter mijn rechterschouder. In 1958 kwam de EU naar Brussel als een wankel utopisch vredesproject, vandaag beslist 'Brussel' over het sociaal-economische lot van een half miljard Europeanen. En terwijl de eerste Europese functionarissen hun bureau in gebruik namen, landde ook de Nieuwe Tijd. Expo 58, de grootste wereldtentoonstelling uit de geschiedenis, was de hoogmis van het naoorlogse optimisme, een uitbundig loflied op de zegeningen van atoomenergie, consumentisme en autoverkeer. In de euforie werd een deel van de oude stad vernield.

Dat zelfs de gloedvolle Expo verantwoordelijk was voor een ravage is veelbetekenend. Soms denk ik dat verandering, of preciezer nog destructie, het diepste wezen van deze stad is. Het rijke, dichtbevolkte zeventiende-eeuwse Brussel had een van de meest

oogverblindende skylines van Europa. Die is nog te zien op het schilderij *Panorama van Brussel* (1665) van Jan-Baptist Bonnecroy. Dertig jaar later maakten Franse brandbommen hem met de grond gelijk. Een oorlogsmisdaad. Na twee dagen belegering was bijna de helft van de stad vernietigd, radicaal grondig zoals dat later met Warschau en Aleppo zou gebeuren. Op de Grote Markt bleven alleen mijn toren en ikzelf ongehavend.

Maar veel meer dan buitenlandse legers was Brussel zijn eigen vijand. Geen andere Europese stad heeft zichzelf zo nietsontziend verscheurd, opengereten, omgewoeld en platgebrand. Alsof er in de Brusselse onderbuik een razernij woedt die regelmatig tot uitbarsting moet komen. In de negentiende eeuw ging een groot deel van het arme Brussel tegen de grond voor de bouw van het Justitiepaleis, de overwelving van de rivier de Zenne en architecturale prestigeprojecten van Leopold II. Alleen al voor de Zenne-werken moesten veertigduizend inwoners op de vlucht. Sindsdien kwam er nooit meer een eind aan de kaalslag.

Niet zelden waren het plannen die verpakt werden als verblindende visioenen. Voor de bouw van de Noordwijk, een futuristische modelstad, werden meer dan tienduizend Brusselaars uit hun huizen gejaagd. Ook de aanleg van de ondergrondse Spoorlijn 0, de Noord-Zuidverbinding, kerfde een lang en diep litteken in de stad. Ze was het sluitstuk van de Belgische spoor-droom die begon op 5 mei 1835 aan de Brusselse Groendreef met de eerste treinrit op het Europese continent. De blinde vernieling van oude buurten heeft in het Frans zelfs een nieuw woord gebaard: *bruxellisation*. Het meest gemiste gebouw is wellicht het Volkshuis/Maison du Peuple van art-nouveaumeester Victor Horta in de Marollen, een paleis als een geslepen edelsteen in robijn, geheel in dienst van de verheffing van het volk. Maar ergens in de tuinvijken, met optimistische namen als Goede Lucht of Cité Modèle, die ooit gebouwd werden om de woning-

nood te lenigen, leeft de oude geest van solidariteit nog verder.

Brussel is een van de meest kosmopolitische steden ter wereld. Meer dan zestig procent van de bevolking is in het buitenland geboren of heeft een achtergrond in de migratie. Alleen in Dubai is het percentage hoger. Geen etnische groep is nog dominant. In de volgende decennia zullen er honderdduizenden inwoners bij komen, ten gevolge van een babyboom en immigratie. Ook oorlogsvluchtelingen van wie vele die België bereiken zich vestigen in Brussel.

Beter dan in andere Europese metropolen als Amsterdam of Berlijn zie je hier de toekomst van een postnationaal Europa, in dit allerlaatste restantje van het meertalige Habsburgse Rijk, waar Germaans en Latijns Europa botsen. Utopie of dystopie? Dat valt nog te bezien. Het laboratorium is open.

Ik, Michaël, ben nooit van mijn toren afgedaald om de stedelingen te ontmoeten. De straten ‘in vliegen’ om naar de Brusselaars te luisteren, is het voorrecht van de schrijver van dit boek. Vele schoenzolen heeft hij versleten op trottoirs, bij dag en bij nacht. Als wandelaar, zonder plattegrond of stappenteller. Als reporter, als sprokkelaar van verhalen en geschiedenissen.

In de volgende hoofdstukken volgt hij het oude dromenspoor van de stad dat leidt naar de nieuwe wereld.

Wandel mee. En struikel.